BY-NC-ND

ISSN 1392-6195 (print)
ISSN 2029-2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2016, 23(2), p. 193–209.

DIAGNOZĖ – ŠIUOLAIKINĖ VERGOVĖ: AR ĮMANOMA JĄ SUSTABDYTI? VYRAUJANČIOS TEISMŲ PRAKTIKOS TENDENCIJOS

Aurelijus Gutauskas

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios teisės ir proceso institutas
Elektroninis paštas: a.gutauskas@lat.lt

Straipsnis pateiktas 2016 m. gruodžio19 d., parengtas spausdinti 2016 m. sausio 19 d.
DOI: 10.13165/JUR-16-23-2-03

„Paklauskime savęs, kaip mus paliečia kasdieniame gyvenime, kada susitinkame ar turime reikalų su žmonėmis, kurie galėtų būti prekybos žmonėmis aukos, kai esame gundomi įsigyti daiktus, pagamintus išnaudojant kitus. Kai kurie iš mūsų užmerkia akis (...), bet kiti nusprendžia kažko imtis.“

Popiežius Pranciškus

Santrauka. *Prekyba žmonėmis – šiuolaikinė vergijos apraiška. Vergijos reiškinys moderniuoju periodu yra įgavęs keletą naujų pavidalų, tačiau išliko jos pagrindinis bruožas – žmogaus laisvės suvaržymas. Neretai vergovės aukos užverbuojamos, išvežamos arba apgyvendinamos jėga, prievarta ar apgaule, visaip išnaudojamos (taip pat ir seksualiai), verčiamos dirbti, teikti paslaugas, elgetauti, nusikalsti ar atiduoti vidaus organus. Prekyba žmonėmis yra žmogaus teisių pažeidimas ir nusikaltimas žmogaus laisvei, orumui ir vientisumui. Nors visame pasaulyje prekyba žmonėmis yra pripažinta kaip nusikalstama ir nelegali veikla, tačiau tai tebėra viena sparčiausiai augančių organizuoto tarptautinio nusikalstamumo formų.*

Pažymėtina, jog vėliausi Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147 straips-

© Mykolo Romerio universitetas, 2016
© Mykolas Romeris University, 2016
ISSN 1392–6195 (print), ISSN 2029–2058 (online)
http://www.mruni.eu/lt/mokslo_darbai/jurisprudencija/
http://www.mruni.eu/en/mokslo_darbai/jurisprudencija/

nio nuostatų pakeitimai[1] buvo suderinti su Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos. Taigi, Lietuvos baudžiamajame įstatyme yra įtvirtinti visi pagrindiniai prekybos žmonėmis sampratos komponentai. Straipsnyje autorius pateikia šiuolaikinės prekybos žmonėmis paplitimą, jos formas bei būdus pasaulyje ir Lietuvoje, vertina teisėsaugos institucijų galimybes kovojant su šiuo neigiamu socialiniu reiškiniu bei galimybes apsaugoti nukentėjusiuosius (aukas) nuo šios nusikalstamos veikos. Didesnį dėmesį straipsnio autorius skiria Lietuvos teismų praktikos, susijusios su prekybos žmonėmis, analizei.

Reikšminiai žodžiai: *Baudžiamasis kodeksas, prekyba žmonėmis, nukentėjusiojo (aukos) pažeidžiamumas ar priklausomumas, prekybos žmonėmis baudžiamumas.*

Įvadas

Lietuvos teismų praktikoje baudžiamųjų bylų, susijusių su prekyba žmonėmis, nagrinėjimas teismuose nėra dažnas atvejis, tačiau nepaisant to, kasacinės instancijos teismas jau yra suformavęs kai kuriuos šios normos taikymo standartus ir tai įtvirtinęs savo teisminiuose precedentuose. Nustatant prekybos žmonėmis atvejus, labai svarbu įrodyti faktą dėl atitinkamo sandorio žmogaus atžvilgiu (ar su juo pačiu), turint tikslą neteisėtai jį išnaudoti. Straipsnyje autorius, atsižvelgdamas į vyraujančias šiuolaikinės prekybos žmonėmis senas ir naujas formas tiek pasaulyje, tiek ir Lietuvoje, pateikia kasacinės instancijos teismo baudžiamojo teisinio vertinimo ypatumus prekybos žmonėmis baudžiamosiose bylose. Straipsnio autorius atskleidžia tokio pobūdžio baudžiamųjų bylų nagrinėjimo specifiką, įrodymų rinkimo bei jų procesinės kokybės svarbą.

Tyrimo tikslas – išanalizuoti Lietuvos Aukščiausiajame teisme kasacine tvarka nagrinėtas prekybos žmonėmis baudžiamąsias bylas, išryškinti tokio pobūdžio bylų probleminius aspektus bei pasiūlyti moksliniu ir praktiniu pagrindimu identifikuotų problemų sprendimą. Atliekant tyrimą taikyti analizės, apibendrinamasis ir lyginamasis metodai.

1. Prekybos žmonėmis tendencijos pasaulyje

Visame pasaulyje šalys deda dideles pastangas siekdamos sumažinti prekybos žmonėmis fenomeno mastą ir apsaugoti žmones nuo išnaudojimo. Prekyba žmonėmis – vienas iš didžiausio masto nusikaltimų Europos Sąjungoje ir visame pasaulyje. Europos Tarybos duomenimis, po prekybos ginklais ir narkotikais, prekyba žmonėmis yra pats pelningiausias nusikaltimas. Kaip teigiama Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategijoje 2012–2016 m., kasmet prekyba žmonėmis organizuoto nusikals-

1 2012 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147[1], 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 147[2] straipsniu įstatymas Nr. XI-2198.

tamumo grupėms atneša dešimtis milijardų eurų pajamų[2]. Išlieka aktuali problema, kaip šias iš nusikalstamos veiklos gautas pajamas paimti (konfiskuoti) iš nusikaltėlių.

Prekyba žmonėmis pažeidžia žmogaus orumą, fizinį bei psichologinį jo vientisumą. Tai ypač veikia prekybos žmonėmis aukas ir turi didžiulę įtaką visam visuomenės gyvenimui apskritai. Nepilnametės prekybos žmonėmis aukos yra nuolatinėje rizikoje, jog vėl gali būti viktimizuotos, joms trūksta informacijos apie jų teises bei efektyvų įgyvendinimą. Todėl prekeivių žmonėmis baudžiamasis persekiojimas, jų sulaikymas bei patraukimas baudžiamojon atsakomybėn, taip pat prevencinis darbas šioje srityje turi didžiulį ekonominį poveikį kiekvienoje valstybėje.

Europolo duomenimis, 70% iš nustatytų aukų ir įtariamųjų Europos Sąjungoje yra šios sąjungos piliečiai. Šio nusikaltimo aukos ir įtariamieji paprastai yra susiję tautybės, etniniais, o kartais ir giminystės ryšiais. Didėja aukų mobilumas ir rotacija, kurie yra pagrindiniai kriminalinės rinkos bruožai prekybos žmonėmis srityje. Štai Austrija tampa labai svarbia tranzito šalimi prekybos žmonėmis aukoms, kilusioms iš Rytų bei Vidurio Europos. Tuo tarpu Italija, Ispanija ir Jungtinė Karalystė yra pagrindiniai punktai aukoms, kurios yra ne iš Europos Sąjungos šalių[3]. Didžioji dauguma nusikalstamų grupuočių, veikiančių prekybos žmonėmis srityje pajėgios kontroliuoti visą šios nusikalstamos veiklos procesą: pradedant aukų verbavimu ir baigiant nusikalstamų pajamų gavimu iš šios nusikalstamos veiklos bei šių pajamų investavimu į tolesnius nusikalstamus veiksmus. Tokiu būdu nusikaltėliai stengiasi užsitikrinti nusikalstamos veiklos tęstinumą. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog dauguma prekeivių žmonėmis yra vyrai, o moterys šiame nusikalstamos veiklos mechanizme taip pat dalyvauja, bet atlieka žemesnio rango užduotis. Išimtis iš šios taisyklės yra Nigerijos nusikaltėlių tinklai, kur išnaudojimo procese pagrindinį vaidmenį atlieka būtent moterys. Nusikalstamos pajamos, gautos iš prekybos žmonėmis nusikalstamos veiklos dažniausiai grįžta į aukų kilmės šalis. Taip pat pažymėtina, jog tipinė nusikalstamos grupuotės, užsiimančios prekyba žmonėmis, struktūra yra ganėtinai paprasta, susijusi etniniais ar giminystės ryšiais[4].

Prekyba žmonėmis seksualinio išnaudojimo tikslais išlieka „populiariausia" prekybos žmonėmis forma ne tik Europos Sąjungoje, bet ir visame pasaulyje. Didžioji dalis aukų yra ES pilietės, t.y. moterys iš Vidurio ir Rytų Europos. Tuo tarpu ne iš ES valstybių aukomis paprastai yra moterys iš Albanijos, Brazilijos, Kinijos, Nigerijos ir Vietnamo. Teisėsaugos institucijų pareigūnų duomenimis, iš ES valstybių kilę aukos dažniausiai naudojasi originaliais tapatybės dokumentais, o ne iš ES valstybių kilę aukos dažniausiai naudojasi padirbtais tapatybės dokumentais. Įdomu tai, jog apgaulės

2 Komisijos komunikatas Europos parlamentui, tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui Prekybos žmonėmis panaikinimo ES strategija 2012–2016 m. Žr. http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/ALL/?uri=CELEX%3A52012DC0286

3 Sitation Report. Trafficking in human beings in the EU. Europol. The Hague, 2016.

4 *Ibid.*

būdas yra dažniausiai naudojamas siekiant užverbuoti potencialias prekybos žmonėmis aukas arba naudojamasi „berniuko-meilužio“ metodu.

Pasaulyje vis dažniau fiksuojami ir tiriami išnaudojimo priverstiniam darbui atvejai. Nukentėję asmenys, dažniausiai vyrai, yra ES piliečiai, kilę iš Bulgarijos, Čekijos, Estijos, Lenkijos, Rumunijos ir Slovakijos. Ne iš ES valstybių prekybos žmonėmis aukos dažniausiai kilę iš tų šalių, kurios ribojasi su ES, pvz., Albanija, Moldova, Marokas, Rusija, Turkija, Ukraina. Kiek rečiau šio nusikaltimo aukos identifikuojamos iš tokių valstybių, kaip Kinija, Indija, Irakas, Pakistanas, Filipinai, Šri Lanka ir Vietnamas. Išnaudojimo priverstiniam darbui vyraujančiomis sritimis išlieka žemės ūkio ir statybų sektorius, viešbučiai bei maitinimo įstaigos. Prekybos žmonėmis išnaudojimo priverstiniam darbui srityje, prekeiviai dažniausiai naudoja teisėtus asmens tapatybės dokumentus bei turi teisėtus dokumentus verstis įdarbinimo veikla.

Greta išnaudojimo priverstiniam darbui, identifikuojamos ir kitos vyraujančios prekybos žmonėmis formos: priverstinės santuokos, priverstinis elgetavimas, priverstinis nusikalstamų veikų darymas ir kt.[5].

Atkreiptinas dėmesys į labai svarbų prekybos žmonėmis aspektą, nes prekeivių žmonėmis akiratyje paprastai atsiduria socialiai-ekonomiškai pažeidžiami asmenys: vėliau juos įtraukiant į vagysčių darymą; kišenvagystes; sukčiavimus; narkotikų gamybą bei prekybą; išmaldos prašymą ir pan. Moterys verčiamos sudaryti priverstines santuokas, suteikiančias teisines galimybes ne ES piliečiams (trečiųjų šalių piliečiams) legaliai apsigyventi ES valstybėse.

Vertinant ES lūkesčius ir teisėsaugos institucijų pastangas kovoje su prekyba žmonėmis, galima teigti, jog dabartinės prekybos žmonėmis tendencijos rodo, jog daugės atvejų, susijusių su išnaudojimu priverstiniam darbui bei seksualiniu išnaudojimu. Dabartinė migracijos krizė Šiaurės Afrikoje bei Artimuosiuose Rytuose turės didžiulę įtaką prekybos žmonėmis atvejų gausėjimui. Produktų bei paslaugų kokybės rinka yra paveikta pigios ir nereguliuojamos sistemos, palankios priverstiniam darbui reikštis. Dėl siekio įgyti galimybę legaliai gyventi ES, trečiųjų šalių piliečiai naudosis priverstinių santuokų metodu ir tikėtina, kad jų skaičius tik didės.

2. Ar iš tiesų prekyba žmonėmis yra realiai egzistuojanti didelė problema, ar tai tik žiniasklaidos „išpūstas“ burbulas? Prekybos žmonėmis tendencijos Lietuvoje

Atsakant į skyriaus pavadinime iškeltą klausimą, galima drąsiai teigti, jog ši problema iš tiesų egzistuoja ir yra ganėtinai didelė. Ištraukos iš ikiteisminių tyrimų bei baudžiamųjų bylų tai patvirtina.

„<...> iš nugirsto telefoninio pokalbio supratusi, kad bus išvežta dirbti į užsienį prostitute, nukentėjusioji iš buto norėjo pabėgti, bet negalėjo, nes buto durys buvo už-

5 Trafficking in human beings. Eurostat. Statistical working papers, 2015.

rakintos, taip pat negalėjo šauktis pagalbos ir per langą, nes langai buvo su grotomis. J. J. telefonu pranešė draugams, kad turi prekę, liepė ateiti pažiūrėti, taip pat derino nukentėjusiosios išvykimo datą <...>." [6].

„Įtariamasis susipažino su nukentėjusiuoju Anglijoje, sužinojo jo socialinę padėtį. Grįžęs į Lietuvą jį susirado per „Facebook", parašė jam ir pasiūlė užsidirbti pinigų. Po to asmenys susitiko, nufotografavo nukentėjusįjį, kad padarytų suklastotus dokumentus ir po kelių dienų jį išvežė į Vokietiją, kur nukentėjusysis su suklastotais asmens dokumentais turėjo išsinuomoti automobilį ir parvaryti jį į Lietuvą." [7]

Lietuvos Respublikos pilietė, gyvenanti Londone, internetu, pažinčių svetainėje *www.flirtas.lt* rašė žinutes kitoms, jauno amžiaus merginoms su tokiu tekstu:

„Sveikos panelės norėčiau jums pasiūlyti fiktyvę santuoką už pinigus. Gautumėte 10 tūkstančių Lt per 3 mėn. Jums niekas nekainuotų, suteikiame garantiją ir galimybę įdarbinti kur nors jei norėtumėte, anglų kalba nebūtina, bet jei turite bent minimalias anglų kalbos žinias, tai galime padėti jums baigti Anglijoje koledžą ir įgytumėte gerą išsilavinimą. Jei susidomėjote lauksiu žinutes, o jai ne labai atsiprašau už sutrukdymą." [8]

Dalis merginų susidomėjo šiuo pasiūlymu. Vėliau užverbuotoms merginoms buvo nuperkami skrydžių bilietai į Jungtinę Karalystę, kurie buvo laikomi įtariamosios elektroniniame pašte. Pastaroji pasakydavo savo el. pašto prisijungimo duomenis, kad užverbuotos merginos atsispausdintų bilietus ir atvyktų į Jungtinę Karalystę.

„Ikiteisminio tyrimo duomenimis, vaikui, kuriam tuo metu nebuvo 14-os metų, iš matymo pažįstami suaugę biržiečiai pasiūlė važiuoti su jais į užsienį vogti parduotuvėse prekių ir taip užsidirbti." [9]

Kadangi mažametis neturėjo asmens paso ar tapatybės kortelės, pasiskolino dokumentą iš pažįstamo kiek vyresnio paauglio. Už tai nepilnamečiui dokumento savininkui vienas kaltinamųjų sumokėjo 20 litų, daugiau pinigų pažadėjo duoti grįžus iš kelionės. Berniuko tėvai apie tai, kad sūnus išvežamas į užsienį, nežinojo. Vėliau su suaugusiųjų kompanija nuvykęs į Daniją, mažametis kartu su jais dvi dienas vagiliavo parduotuvėse – vogė įrankius, kol buvo sulaikytas vieno prekybos centro apsaugos darbuotojų.

„Pasinaudoję aukos socialiniu pažeidžiamumu ir prasta finansine padėtimi, prekeiviai žmonėmis prižadėjo vyriškiui gerai apmokamą darbą Vokietijoje. "[10]

Tačiau iš tiesų nukentėjusysis buvo priverstas padėti telefoniniams sukčiams – tapti vadinamosiomis „kojomis[11]". Manoma, kad iš vienos Lietuvos įkalinimo įs-

---

6 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-378-942/2015.

7 *Ibid.*

8 *Ibid.*

9 *Ibid.*

10 *Ibid.*

11 „Kojomis" telefoniniuose sukčiavimuose vadinami nusikaltėlių bendrininkai, kurie nuėję pas nukentėjusiuosius asmenis iš jų paima pinigus.

taigos nuteistieji skambindavo rusakalbiams Vokietijos gyventojams ir pasakodavo tradicinę istoriją apie į nelaimę (avariją ir pan.) patekusius jų artimuosius, kuriems reikia finansinės pagalbos. Iš įtikintų žmonių paimti pinigų ir buvo siunčiamas minėtas asmuo. Kai jis nebepanoro važiuoti į Vokietiją, jam buvo pagrasinta susidoroti su juo ir jo artimaisiais, 2 teisiamieji net buvo nuvykę pas jį į namus, kad įkalbėtų vėl važiuoti dirbti vadinamomis „kojomis".

Visi šie praktiniai pavyzdžiai tik patvirtina apie realiai egzistuojančią prekybą žmonėmis. Sakyčiau, kad Lietuvoje yra susiformavęs stichinis siekiamų parduoti žmonių tinklas. Kiekvienas kriminaliniam pasauliui artimas veikėjas žino, kad suradus tinkamą merginą iš asocialios šeimos, kurios neieškos artimieji, ją galima lengvai įkalbėti užsiimti prostitucija ir tokią informaciją parduoti profesionaliam prekiautojui žmonėmis. O šis jau žinos, kaip ją užverbuoti, kur vežti, kur jos lauks, t. y. žinos, ką toliau su ja daryti.

Suprantama, jog su šiuo nematomu frontu kovoti yra labai sunku, šių nusikalstamų veikų latentiškumas yra labai aukštas. Kiekvienais metais šalyje vidutiniškai užregistruojama apie 20 tokių nusikalstamų veikų[12], tačiau ne visuomet pavyksta surinkti įrodymus. Lietuvos kriminalinės policijos biuro duomenimis 2016 m. Lietuvoje iš viso atliekama daugiau kaip 50 ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis, pradėtų 2009–2016 m. Tuo tarpu 2016 m. šalyje pradėti 23 ikiteisminiai tyrimai[13]. Kalbant apie nuo prekeivių žmonėmis nukentėjusius asmenis (aukas), pažymėtina, jog 2012 m. buvo pripažinti 8 nukentėjusieji, 2013 m. – 11, 2014 m. – 35 ir atitinkamai 2015 m. – 21 nuo prekeivių žmonėmis nukentėjęs asmuo.

Pagrindinės prekybos žmonėmis išnaudojimo formos išlieka nepakitusios: moterys – ypač seksualiniam išnaudojimui, lengviems darbams, fiktyviai santuokai; vyrai – ypač sunkiems fiziniams darbams; neįgalūs asmenys – išmaldos prašymui; tiek vyrai, tiek moterys – nusikaltimams (smulkioms vagystėms), organams; mažamečiai asmenys (ypač pornografijai, nelegaliam įvaikinimui (seksualiniam išnaudojimui arba smulkiems darbams); nepilnamečiai asmenys (ypač seksualiniam išnaudojimui, smulkioms vagystėms).

Lietuva tendencingai išlieka aukų kilmės šalimi. Prognozuojant manytina, kad didės interneto ir socialinių tinklų įtaka bei toliau išliks poreikis pigiai ir nelegaliai darbo jėgai, dominuos priverstinio įdarbinimo atvejai ar išnaudojimas nusikalstamoms veikoms vykdyti. 2015 m. ilgalaikės prekybos žmonėmis tikslo šalys išliko Jungtinė Karalystė bei Vokietija. Be šių valstybių dar paminėtinos Italija, Prancūzija, Austrija, Suomija bei Norvegija.

---

12 Informatikos ir ryšių departamento prie LR VRM duomenimis 2012 m. dėl prekybos žmonėmis įtarimai pareikšti 21 asmeniui; 2013 m. – septyniolikai asmenų; 2014 m. – 32 asmenims ir 2015 m. – 42 asmenims.

13 Lietuvos kriminalinės policijos biuro duomenys, 2016 m.

Ypač didelį susirūpinimą kelia didėjanti prekybos vaikais tendencija. Lietuvos kriminalinės policijos duomenims, 2015 metais pradėti 8 ikiteisminiai tyrimai pagal BK 157 str. (Vaiko pirkimas arba pardavimas). Prekyba vaikais – tarptautiniu teisiniu lygmeniu pripažintas nusikaltimas, šiurkščiai pažeidžiantis vaiko teises. Tai – prekybos žmonėmis reiškinio dalis, išsiskirianti tuo, jog juo kėsinamasi į labiausiai pažeidžiamus asmenis – vaikus, kurie nėra pasiekę visiškos socialinės, psichinės ir fizinės brandos. Prekybos vaikais reiškinys ir daugelis jo formų yra bendro prekybos žmonėmis reiškinio dalis: plinta tomis pačiomis kryptimis, dažnai šiuos nusikaltimus daro tos pačios nusikalstamos grupuotės, tiek prekyba vaikais, tiek žmonėmis vyksta tais pačiais srautais – tai ypač pasakytina apie prekybą nepilnametėmis merginomis ir jaunomis moterimis seksualinio išnaudojimo tikslais.

Kita vertus, prekyba vaikais vykdoma specifinėmis formomis, kurios nėra būdingos prekybai suaugusiais žmonėmis, pavyzdžiui, neteisėtas įvaikinimas, išnaudojimas priverstinėms paslaugoms, įskaitant elgetavimą, nusikalstamai veikai daryti, vaikų pornografija ir pan. Didelę įtaką tam daro šalies socialiniai, ekonominiai rodikliai. Apskritai, didžioji dalis (apie 90% atvejų) aukų yra iš socialinės rizikos arba arti šios rizikos esančių šeimų, dažnai turi elgesio ir sveikatos sutrikimų, stokoja socialinių įgūdžių.

Dažnai prekybos žmonėmis aukoms (vaikams, nepilnamečiams) būdingi elgesio sutrikimai, mišrus elgesio bei emocijų sutrikimas. Todėl paprastai tokios aukos neturi socialinių įgūdžių, kaip asmenybės nelinkę paklusti socialinėms normoms ir yra ties adaptacijos riba, labai linkę prisirišti, ieškantys globos. Taigi šios aplinkybės neabejotinai lemia tai, kad tokie asmenys, visiškai pasitikėdami nusikaltėliais, sutinka važiuoti dirbti į užsienį, nesuvokia, kad užsienyje bus įtraukti į prostituciją ar kitokią išnaudotojišką-nusikalstamą veiklą. Lietuvos Aukščiausiojo teismo praktikoje jau yra suformuluota taisyklė teismams, jog, skirtingai nei prekybos žmonėmis atveju, baudžiamasis įstatymas nereikalauja nustatyti nukentėjusiojo valią palenkiančių būdų panaudojimo, nes vaikas jau savaime dėl savo amžiaus yra pažeidžiamas.

Pagrindiniai prekybos žmonėmis verbavimo būdai yra labai įvairūs. Dominuoja skelbimai laikraščiuose / internete; interneto pokalbių svetainės (Facebook, Skype, Twiter ir pan.); asmens pasiūlymai; įdarbinimo agentūros; pažinčių tarnybos; grožio bei modelių agentūros; naktiniai klubai; SMS žinutės.

Pažymėtina, jog 2015 m. daugiausia prekybos žmonėmis aukų buvo identifikuotos dėl išnaudojimo seksualinėms paslaugoms (19 moterų Lietuvoje, Anglijoje, Olandijoje, Italijoje, Vokietijoje; aukų amžius nuo 13–40 m.); nusikalstamoms veikoms (13 vyrų Anglijoje, Vokietijoje, Prancūzijoje, Suomijoje; aukų amžius nuo 16–50 m.); dėl išnaudojimo priverstiniam darbui (1 vyras Anglijoje; aukų amžius 29 m.); fiktyvioms santuokoms sudaryti (4 moterys Anglijoje; aukų amžius nuo 21–25 m.); sukčiavimai (1 vyras Vokietija;. aukų amžius 26 m.) Pastebėtina neigiama tendencija, nes nukentėjusiųjų nuo prekybos žmonėmis amžius jaunėja.

2015 m. daugiausiai nustatytų įtariamųjų asmenų dėl prekybos žmonėmis buvo susiję su aukų išnaudojimu seksualinėms paslaugoms (11 moterų: Lietuva, Anglija, Italija; įtariamųjų amžius nuo 17–41 m., 14 vyrų: Lietuva, Italija;. įtariamųjų amžius nuo 22–53); 2. nusikalstamoms veikoms daryti (21 vyras: Anglija, Italija, Norvegija, Vokietija, Prancūzija, Suomija; įtariamųjų amžius nuo 20 iki 47 m.); fiktyvioms santuokoms (4 vyrai Anglija;. įtariamųjų amžius nuo 30–60 m.); sukčiavimams vykdyti (1 vyras Suomija;. įtariamųjų amžius 26 m.) Iš šių duomenų matyti, jog įtariamųjų asmenų dėl prekybos žmonėmis amžius taip pat jaunėja.

3. Vyraujančios Lietuvos teismų praktikos tendencijos

Pažymėtina, kad savo esme prekyba žmonėmis yra: 1. įvairūs sandoriai, kurių objektas yra žmogus (pardavimas, pirkimas, verbavimas, gabenimas ir kt.) ir kurie sudaromi siekiant išnaudoti tą žmogų. 2. Būtinas šio nusikaltimo požymis yra ir jo priešprieša žmogaus laisvei, siejamas su tam tikru piktavališku poveikiu nukentėjusiajam (prievarta, apgaulė, pasinaudojimas pažeidžiamumu ir kt.), kuris leidžia palenkti šio asmens valią, kontroliuoti ir įtraukti jį į išnaudojimą. Asmens pardavimas ar kitoks perleidimas – tai nusikalstamas sandoris, kuris sudarytas išnaudojimo tikslais ir kurio metu kaltininkas perleidžia nukentėjusį asmenį iš savo kontrolės kito asmens kontrolei. Esant šiai prekybos žmonėmis išraiškos formai, galima sakyti, kad nukentėjusysis tik pakeičia savo „savininką“. Taigi asmens pardavimo ar kitokio perleidimo sandorio metu yra disponuojama jau nelaisvu žmogumi. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad paprastai prekybos žmonėmis nusikaltimas yra inkriminuojamas tiems, kurie įgijo ar perleido asmenis prostitucijai į užsienį. Tačiau, atsižvelgiant tiek į Palermo protokolo, tiek į Europos Sąjungos Tarybos Pamatinio sprendimo 2002/629/TVR nuostatas, prekyba žmonėmis nėra apribota aukų eksportu, t. y. išvežimu į užsienį. Nusikalstami sandoriai dėl žmonių išnaudojimo gali būti (ir yra) sudaromi ir vienos valstybės ribose.

Visuotinai žinomos žmogaus išnaudojimo formos, su kuriomis siejama prekyba žmonėmis, yra: vergija, prostitucija ir kitos seksualinio išnaudojimo sritys, pornografijos gaminimas, priverstinis darbas ir paslaugos, elgetavimas, pavergimas už skolas, baudžiavinė padėtis, nelegalus įvaikinimas, įtraukimas į nusikalstamą veiklą, santuokinė vergija, nelegalus žmogaus organų transplantavimas. BK 147 straipsnyje pateikta prekybos žmonėmis definicija palieka galimybę pripažinti išnaudojimu ir kitas mažiau žinomas arba anksčiau nepasitaikiusias formas, kita vertus, tokia išvada turi būti suderinta su šio sunkaus nusikaltimo bendra teisine samprata. Taigi kitokiu išnaudojimu galima pripažinti tik tokias naudojimosi kitu žmogumi formas, kurios pasižymi pakankamu pavojingumu, šiurkščiai pažeidžia žmogaus teises bei orumą ir nedera su civilizuotos visuomenės taisyklėmis. Plečiamasis aiškinimas įtraukiant į prekybos žmonėmis sudėtį vis naujas išnaudojimo sritis be tinkamo pagrindimo

neatitinka nei šio sunkaus nusikaltimo teisinės prasmės, nei baudžiamosios teisės paskirties.

Kaltinimo teiginiai turi būti pagrįsti įrodymais, bet ne prielaidomis. Kiekvieną kartą būtina nustatyti, ar kiti asmenys vertė ar ketino versti nukentėjusiuosius daryti nusikaltimus užsienyje. Tiek iš bylų medžiagos, tiek iš kasacinių skundų turinio galima daryti išvadą, kad užsienyje esantis asmuo ar asmenys, tikėtina, ketino pasinaudoti nukentėjusiųjų dokumentais, jų vardu sudarinėti fiktyvius sandorius, registruoti verslus, vykdyti prekybą internetu. Tačiau bylose nėra duomenų, kad šioje veikloje turėjo dalyvauti patys nukentėjusieji, to netvirtina ir kasatoriai. Atvirkščiai, iš bylos duomenų galima spręsti, kad pasirašę būtinus dokumentus ir gavę atlygį, jie, tikėtina, turėjo grįžti į Lietuvą. Vien tai, kad suklaidintas asmuo sudaro sąlygas kitiems asmenims vykdyti neteisėtą veiklą pasinaudojant jo asmeniniais duomenimis, nelaikytina to asmens išnaudojimu nusikalstamai veikai daryti kaip prekybos žmonėmis požymiu.[14]

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dažnai nė vienas nukentėjusysis į užsienio valstybę nebuvo atvykęs, su ten juos laukiančiais asmenimis susitikęs nebuvo, ką ten tektų realiai daryti, konkrečiai nežino. Kasacinių skundų teiginiai, kad nukentėjusieji būtų apgaule verčiami sudaryti sandorius dėl banko sąskaitos atidarymo, atiduoti sąskaitos valdymo įrankius ir kad būtų pasisavinamos socialinės išmokos, patenkančios į šias sąskaitas, yra tik prielaida. Pažymėtina, kad prekybos žmonėmis požymių negalima įrodinėti spėjimais apie tai, kas būtų nutikę užverbuotam asmeniui užsienio valstybėje. Nežinant konkrečiai, kaip būtų elgiamasi su nukentėjusiaisiais užsienio valstybėje, kokiomis sąlygomis jie būtų ten laikomi ir kokios poveikio priemonės būtų jiems taikomos, kad šie pasirašytų reikiamus dokumentus ir suteiktų kitiems asmenims galimybę naudotis jų asmeniniais duomenimis, kokie žalingi padariniai dėl to jiems galėtų kilti, negalima ir išvada, jog veika padaryta išnaudojimo tikslais, lygiaverčiais prekybos žmonėmis sampratai.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad iš bylos duomenų negalima daryti išvados, kad kaltininkai kryptingai ieško būtent pažeidžiamų asmenų ir būtent tik tokius asmenis siekia užverbuoti tariamam įdarbinimui užsienyje. Kaltininkas surado tariamą auką pagal skelbimą, kuriame nebuvo duomenų apie sunkią materialinę padėtį ir sveikatos problemas, o su D. V. susipažino per kitą asmenį. Iš M. Š., atlikusio teismo sankcionuotus savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūnų veiksmus, parodymų taip pat matyti, kad jis buvo verbuojamas vykti į užsienį kaip asmuo, ieškantis darbo, bet ne kaip sveikatos problemų turintis pažeidžiamas asmuo[15].

Teismai pagrįstai atsižvelgė ir į tai, kad kaltininkas savo asmenybės nuo nukentėjusiųjų neslėpė, rodė savo asmens dokumentą, parašė ir pasirašė pasižadėjimą, kuriuo

14 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551-788/2015.

15 *Ibid.*

įsipareigojo, kad nukentėjusieji sugrįš į Lietuvą, bendravo su vieno nukentėjusiojo motina, taigi iš jo elgesio galima spręsti, kad jis buvo tikras, jog nieko blogo nukentėjusiesiems nenutiks.

Šie veiksmai panašūs ne tik į prekybą žmonėmis, bet ir kitas nusikalstamas veikas (pvz., tam tikrą sukčiavimo atmainą). Kasaciniuose skunduose taip pat bandoma pagrįsti išvadą, kad panašūs asmenų veiksmai atitinka požymį „kitais išnaudojimo tikslais."

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad prekybai žmonėmis skirtoje Europos parlamento ir tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyvoje 2011/36/ES nurodyta, kad sąvoka „išnaudojimas įtraukiant į nusikalstamą veiklą" turėtų būti suprantama kaip asmens išnaudojimas, *inter ali*a, verčiant užsiimti kišenvagystėmis, vagiliavimu parduotuvėse, prekyba narkotikais ir kita panašia veika, už kurią taikomos sankcijos ir kuri susijusi su finansiniu pasipelnymu[16].

Iš bylų medžiagos galima daryti išvadą, kad darbo ieškančių ir dėl sunkios materialinės padėties bei psichinės sveikatos būklės pažeidžiamų nukentėjusiųjų verbavimas už atlygį vykti į užsienio valstybes tikrai nepanašus į įprastą įdarbinimą ir gali kelti įtarimų dėl ketinimų išnaudoti šiuos asmenis. Kita vertus, bylose nėra konkrečių duomenų, kad nukentėjusieji asmenys buvo verbuojami nusikalstamoms veikoms daryti užsienyje.

Pažymėtina, jog kaltininkus, nuteistuosius gina žinomi, patyrę, kvalifikuoti, gerai apmokami advokatai. Dažnai į procesą įstoja tik kasacinėje (paskutinėje) instancijoje, pasitelkdami visą arsenalą BK ir BPK įtvirtintų atsakomybę švelninančių ar lengvinančių nuostatų. Kasaciniai skundai surašomi kokybiški, pagrindimai iliustruojami moksline literatūra bei tyrimais.

Jau anksčiau buvo paminėta, jog didžioji dalis aukų yra iš socialinės rizikos arba arti šios rizikos esančių šeimų, dažnai turi elgesio ir sveikatos sutrikimų, stokoja socialinių įgūdžių. Dėl šių priežasčių problematiškas tampa aukos asmenybės bei jos parodymų patikimumas. Pažymėtina, kad pačios aukos neturi labai svarbių liudytojui būdingų savybių, o ypač nuoseklumo duodant parodymus. Jos dažnai painiojasi savo parodymuose, nesugeba paaiškinti savo elgesio motyvų, jos dažnai turi pakankamai abejotiną savo reputaciją, taip pat ir prostitucijos patirtį. Todėl tokių nukentėjusiųjų parodymų patikimumą įnirtingai ir ginčija prekeivių žmonėmis advokatai, kurie suranda tokiuose parodymuose prieštaravimų. O tai, be abejo, kenkia sėkmingam proceso užbaigimui**.**

Nukentėjusieji nenoriai bendradarbiauja su teisėsaugos institucijų pareigūnais. Šią problemą padeda spręsti nevyriausybinių organizacijų atstovai. Galiojančios baudžiamojo proceso kodekso nuostatos leidžia pasitelkti NVO atstovus nuo pirmojo

16 Europos parlamento ir tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES „Dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR". [interaktyvus]. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=celex%3A32011L0036>.

kontakto su auka – tokiu būdu garantuojama socialinė, psichologinė, materialinė, teisinė pagalba nukentėjusiajam, užtikrinami jo interesai baudžiamajame procese.

Į verbuotojų prekybos žmonėmis gretas įtraukiamos moterys, kurios pačios jau buvo nukentėjusiomis arba veikia tiesiog kaip bendrininkės (jos lengviau įtikina potencialias aukas išvykti, pažįsta jas, suteikia viltį išbristi iš skurdo ir pan.). Prekeiviai žmonėmis stengiasi išvengti prievartinių aukos verbavimo metodų, stengiasi įkalbėti, įtikinti auką, įtraukia auką į moralinį ir materialinį priklausomumą, įtikina ją, jog ji privalo atidirbti į ją investuotus pinigus.

Baudžiamosiose bylose žemesnių instancijų teismai nusikalstamos veikos padarymo būdą – pasinaudojimą nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu – dažnai konstatuoja nustatę pasinaudojimą sunkia nukentėjusiųjų materialine padėtimi (nukentėjusios neturi darbo, augina vaiką, neturi pinigų kelionei, gyvena iš pašalpų ir kt.). Pasinaudojimas pažeidžiamumu – tai piktavališkas pasiūlymas žmogui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti. Tai situacija, kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui. Pagal šį požymį prekyba žmonėmis galima pripažinti žmogaus įtraukimo išnaudojimui faktą kaip būdą ištrūkti iš skurdo. Tokios praktikos laikosi ir kasacinės instancijos teismas[17].

Kasacinės instancijos teismas atkreipia dėmesį į labai svarbų aspektą prekybos žmonėmis baudžiamosiose bylose – fakto apie atitinkamą poveikį aukai, suvaržant jos laisvę, nustatymą. Štai baudžiamojoje byloje žemesnių instancijų teismai nusikalstamos veikos padarymo būdą – pasinaudojimą nukentėjusiojo asmens pažeidžiamumu – konstatavo nustatę pasinaudojimą itin sunkia nukentėjusios O. D. materialine ir socialine padėtimi (O. D. šeima įrašyta į socialinės rizikos šeimų sąrašą; pati nukentėjusioji niekur nedirbo ir su trimis vaikais gyveno pas tėvus, gaudama tik socialinę pašalpą už vaikus; jos tėvai taip pat niekur nedirbo ir tik tėvas gaudavo invalidumo pašalpą)[18].

Taigi O. D. vienintelės pajamos buvo socialinės pašalpos, gaunamos už vaikus, ir tėvo invalidumo pašalpa. Baudžiamojoje byloje taip pat nustatyta, kad O. D. buitis buvo ypač prasta: ji neturėjo jokių drabužių, maisto ar kitų būtiniausių daiktų. Tiek A. B., tiek ir S. M. tuo metu faktiškai išlaikė O. D. (A. B. jai davė naujus drabužius, pirko maistą bei kitus būtiniausius daiktus; vėliau, persikėlus gyventi pas S. M., šis ją taip pat išlaikė). Teisėjų kolegija taip pat pažymėjo, jog O. D. vien tik iš gaunamų pašalpų negalėjo patenkinti savo būtiniausių poreikių. Materialinis nepriteklius net privertė O. D. užstatyti savo asmens dokumentą perkant daržoves parduotuvėje.

Tokiose situacijose Lietuvos Aukščiausiasis teismas stengiasi paryškinti, užakcentuoti, kad nukentėjusiųjų pažeidžiamumas baudžiamojoje byloje susijęs ne tik

17 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-290/2014, 2K-432/2014, 2K-43-942/2016.

18 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016.

su sunkia materialine jų padėtimi, bet ir su tuo, jog nukentėjusiosios su tokia sunkia materialine padėtimi jau buvo užsienyje, tai dar labiau suvaržė nukentėjusiųjų veiksmų pasirinkimo laisvę. Akcentas dedamas į piktavališką pasiūlymą žmogui, kuris dėl sunkios padėties priverstas jį priimti. Kai nukentėjusysis neturi realaus ar jam priimtino pasirinkimo, kaip tik pasiduoti tam piktnaudžiavimui. Pagal šį požymį prekyba žmonėmis galima pripažinti žmogaus įtraukimo išnaudojimui faktą kaip būdą ištrūkti iš skurdo.

Labai svarbus prekyboje žmonėmis yra apgaulės požymis. Apgaulė kaip poveikio aukai priemonė yra būdinga „savanoriškos vergijos" byloms. Prekybos žmonėmis auka gali būti suklaidinama dėl visko, kas su ja daroma (pvz., teigiama, kad ji vežama darbui viešbutyje, kavinėje, bare, fabrike, aukle, modeliu ir pan., o iš tikrųjų yra gabenama seksualiniam išnaudojimui), arba tik dėl tam tikrų aplinkybių (pvz., ji žino, kad gabenama prostitutės darbui, tačiau jai pameluojama dėl darbo sąlygų – klientų skaičiaus, jų pasirinkimo galimybės, atlyginimo dydžio, poilsio trukmės, galimybės bet kada „mesti" prostitucijos amatą ir pan.). Apgaulė dėl būsimo darbo ir jo sąlygų paprastai yra požymis, bylojantis apie prekybą žmonėmis, kai aukos išnaudojimas yra pridengtas savotišku aukos ir kaltininko susitarimu.

Iš baudžiamosios bylos medžiagos taip pat matyti, jog V. Ž. iniciatyva per A. B. buvo pasiūlyta O. D. vykti į užsienį, sudaryti fiktyvią santuoką su užsieniečiu ir taip užsidirbti pinigų. Viena vertus, tai ir buvo esminė aplinkybė O. D. apsispręsti vykti į užsienį. Kita vertus, visų anksčiau aptartų aplinkybių kontekste tiek A. B., tiek ir V. Ž. jau iš anksto žinojo, kad O. D. bus išnaudojama prostitucijai. Ir nors, anot A. B. ir V. Ž., pati O. D. turėjo suprasti, kad užsienyje turės verstis prostitucija ir juolab, susitikus su S. M. ir ikiteisminio tyrimo metu nenustatytu vaikinu jai buvo atskleista, kad ji užsienyje turės verstis prostitucija, šios aplinkybės nepašalina nuteistųjų baudžiamosios atsakomybės.[19]

Kasacinės instancijos teismas atkreipia dėmesį dar ir į tai, kad, kaip ir Europos teisėje, taip ir Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose, yra įtvirtinta labai svarbi taisyklė, jog nukentėjusiojo asmens sutikimas neturi juridinės reikšmės patraukti baudžiamojon atsakomybėn asmenis už prekybą žmonėmis. Sutikimas būti išnaudojamam, duotas panaudojant apgaulę, piktnaudžiaujant asmens pažeidžiamumu ar priklausomumu, jau nekalbant apie prievartą ir grasinimus, negali būti laikomas savanorišku.

Baudžiamosiose bylose, susijusiose su prekyba žmonėmis, nuteistieji dažnai neigia, kad nukentėjusios merginos buvo kontroliuojamos. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pagal nusistovėjusią baudžiamosios teisės doktriną asmens laisvės varžymas apima ir poveikį asmens valios laisvei. Todėl specialiai BK 147 straipsnio dispozicijoje įtvirtinta nuostata dėl asmens, kuris faktiškai kontroliuoja nukentėjusįjį asmenį. Tokios kontrolės faktas yra pakankamas konstatuoti, kad buvo pažeista asmens laisvė.

19 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-344-942/2016.

Jeigu tokie asmens laisvės suvaržymai susiję su paties sandorio ar asmens išnaudojimo saugumu, tai to visiškai pakanka teisinei išvadai, jog buvo pažeista asmens laisvė.

Štai baudžiamojoje byloje nustatyta, jog nukentėjusiosioms N. V. ir J. D. buvo pasakyta, kad jos turės vykdyti visus joms duodamus nurodymus (priešingu atveju jos bus perduotos albanams); nukentėjusiosioms nuolat buvo primenama, kad jos bus tikrinamos, ar dirba; jos bus nuolat stebimos ir kad nebandytų bėgti; iš gyvenamosios vietos jos gali išeiti tik po vieną, nes bent viena iš jų turi nuolat aptarnauti klientus. Be to, visos nukentėjusiosios merginos gyveno joms nepažįstamoje aplinkoje. Taigi nors nukentėjusiosioms buvo suteikta sąlyginė veiksmų laisvė, tačiau anksčiau aptartos aplinkybės nepaneigia, jog ši nukentėjusiųjų laisvė buvo iš dalies suvaržyta[20].

Kitoje baudžiamojoje byloje nukentėjusioji D. S. parodė, kad į Ispaniją vyko kartu su V. M., R. G., V. A. ir dar penkiomis ar šešiomis merginomis; Ispanijoje nuvežus merginas į V. A. išnuomotą butą joms buvo paaiškinta, kuo ir kur joms reikės dirbti; merginos nei pinigų, nei telefonų neturėjo, nemokėjo ispanų kalbos, nuolat buvo kontroliuojamos (į klubą nuveždavo ir parveždavo, buto durys buvo užrakintos, neleisdavo niekur iš jo išeiti). Nukentėjusioji A. G. taip pat nurodė, kad vykti į Ispaniją verstis prostitucija ją užverbavo V. M., V. A. ir R. G., kad į Ispaniją autobusiuku ją ir dar devynias merginas vežė R. G. su V. A.; vienos merginos priklausė V. M., kitos R. G., trečios – V. A.; jos nuolat buvo kontroliuojamos (jas prižiūrėjo, skirstė darbo laiką, surinkdavo iš prostitucijos gautus pinigus).[21]

Šioje baudžiamojoje byloje teismai teisingai įvertino šių nukentėjusiųjų parodymus ir kitus bylos įrodymus ir visiškai pagrįstai konstatavo, kad R. G. verbuodavo merginas, panaudodamas jų valios palenkimo būdus, veždavo jas į užsienį parduoti ir gauti turtinės naudos. Be to, teismai atkreipė dėmesį į tai, kad R. G. su minėtomis nukentėjusiosiomis kurį laiką gyveno tame pačiame V. A. bute Ispanijoje, žinojo jų darbo pobūdį (darbą prostitutėmis), nes byloje nėra jokių duomenų apie kitokio pobūdžio darbų paieškas.

Dažnai nuteistieji neigia savo suinteresuotumą išvežti merginas dirbti prostitutėmis ir iš to gauti naudos. Baudžiamojoje byloje esantys duomenys patvirtina, jog abi nuteistosios buvo suinteresuotos išvežti J. D. ir N. V. į Danijos Karalystę dirbti prostitutėmis ir iš to gauti naudos[22].

Atkreiptinas dėmesys, jog pirmiausia, pačios nukentėjusiosios patvirtino, jog I. K. ir J. L. gaudavo tam tikrą sumą nuo jų uždirbtos sumos. Antra, J. L. telefonu prašė N. V. padiktuoti nustatytas teikiamų lytinių paslaugų kainas. Tai taip pat rodo J. L. suinteresuotumą gauti naudos iš J. D. ir N. V. prostitucijos. Trečia, baudžiamojoje

---

20 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-942/2016.

21 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-301-942/2015.

22 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-942/2016.

byloje užfiksuoti I. K. telefoniniai pokalbiai, kuriuose ji kartu su J. L. aptarinėja galimybes išvežti merginas ne tik į Italiją, bet ir į tokias šalis, kaip Graikija, Anglija. Ketvirta, užfiksuoto telefoninio pokalbio metu tarp nukentėjusiosios N. V. ir nuteistosios I. K., pastaroji nurodo N. V. ieškoti merginų, kurios sutiktų vykti darbui į Italiją ir Danijos Karalystę. Penkta, nuteistoji I. K. parodė, kad jai ir J. L. likdavo tam tikra pinigų suma nuo kelionių, kurių metu merginos vykdavo dirbti prostitutės ar konsumatorės darbą, bilietų. Šešta, nuteistoji J. L. ikiteisminio tyrimo atliktos apklausos metu parodė, kad „Paša" (P. B.) žadėjo duoti procentą už merginas, jeigu gerai seksis. Pagaliau pati J. L. savo kasaciniame skunde teigia, kad jos veika turėtų būti kvalifikuojama ne kaip prekyba žmonėmis (BK 147 str.), bet kaip pelnymasis iš kito asmens prostitucijos (BK 307 str.). Vadinasi, pati nuteistoji pripažįsta, kad ji turėjo pajamų iš nukentėjusiųjų merginų prostitucijos.

Nuteistieji paprastai neigia faktus, jog merginos buvo įbaugintos. Baudžiamojoje byloje nustatyta, jog atskridusias į Danijos Karalystės oro uostą N. V. ir J. D. pasitiko P. B. ir M. D. , kurie merginoms pasakė, jog nevykdant jų nurodymų nukentėjusiosios bus perduotos albanams; joms buvo nuolat primenama, kad bus tikrinamos, ar dirba; bus nuolat stebimos ir kad nebandytų bėgti, nesikreiptų į policijos pareigūnus, nes iš policijos atsidurs tame pačiame viešnamyje. Pažymėtina, kad kelionės į viešnamį metu N. V. paklausė, kas bus, jeigu jos nesutiks dirbti, vienas iš vyrų įspyrė jai į kojos kauliuką. Tai, kad J. D. ir N. V. bijojo dėl savo sveikatos ir gyvybės, įrodo liudytojų parodymai bei eksperto išvados. Liudytojai (L. M., E. B., I. S.) nurodė, kad merginos buvo išsigandusios, nervingos, bijodavo atsiliepti mobiliojo ryšio telefonu skambinant iš nepažįstamo telefono numerio, vartojo vaistus nervinei įtampai mažinti, išgyveno dėl šio įvykio. Teismo psichiatrijos bei teismo psichologijos ekspertizės taip pat patvirtina, kad N. V. ir J. D. negalėjo priešintis įtariamiesiems, išreikšti nesutikimą, nes jautė pagrįstą baimę dėl savo gyvybės. Taigi šios aplinkybės leidžia teigti, jog merginoms buvo daromas psichologinis spaudimas, verčiantis pagrįstai jas bijoti dėl savo sveikatos ir gyvybės[23].

Dažnai teigiama, kad *„pati nukentėjusioji ieškojo prostitutės darbo, o mes [t.y. verbuotojai, aut. past.] jai tik padėjome jį gauti"*. Tačiau teismai tokiomis aplinkybėmis netiki. Taip pat dažnoje byloje matyti, jog aukos verčiamos vartoti narkotines ar psichotropines medžiagas. Paprastai nusikaltėliai paaiškina aplinkybes apie prostitutės darbą užsienyje, merginos nuogos fotografuojamos, su jomis lytiškai santykiaujama, taip įvertinant būsimą jų paslaugų kokybę.

BK 147 straipsnyje detalizuojamas kaltininko suvokimas, kad jis turi tikslą įtraukti auką į išnaudojimą arba, net ir neturėdamas tokio tikslo, suvokia, kad auka yra įtraukta arba bus įtraukta į išnaudojimą. Tokiu atveju svarbiausia tampa tai, jog kaltininkas tiesiog supranta, kad jis įgyvendina kažkokią sandorio su žmogumi tam, kad jį išnaudotų, funkciją, todėl tokio pobūdžio bylose svarbu atskleisti ir įrodyti asmens siekį tyčia daryti tokias nusikalstamas veikas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija kasacinėje nutartyje vienoje baudžia-

23 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43-942/2016.

mojoje byloje pažymėjo, kad nuteistasis gabeno nukentėjusiąsias į kitą viešnamį, iš jų pats reikalavo ir gavo pinigų už jų prostitučių darbą tame viešnamyje, todėl jo žinojimas, kad nukentėjusiosios bus išnaudojamos, yra akivaizdus[24]. Be to, atsakomybė už BK 147 straipsnyje numatytą nusikaltimą siejama ne su pačiu nukentėjusiojo išnaudojimu, o su kaltininko žinojimu, kad nukentėjusysis bus išnaudojamas.

Asmenys, nuteisti už prekybą žmonėmis paprastai nesutinka ir su teismų paskirtomis bausmėmis, nes jos, anot kasatorių, neatitinka nusikaltimų pavojingumo bei kaltininko asmenybės pavojingumo, todėl prieštarauja teisingumo principui. Tačiau šioje vietoje Lietuvos Aukščiausiasis teismas nuolat atkreipia dėmesį į tai, jog Europos Tarybos konvencijos dėl vaikų apsaugos nuo seksualinio išnaudojimo ir seksualinės prievartos prieš juos 27 straipsniu siekiama užtikrinti, kad už šioje Konvencijoje nurodytus nusikaltimus būtų baudžiama taikant veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias sankcijas atsižvelgiant į nusikaltimų sunkumą. Tokios sankcijos apima su laisvės atėmimu susijusias bausmes, dėl kurių gali būti taikoma ekstradicija. Be to, Konvencijos 28 straipsnis įtvirtina sunkinančias aplinkybes, kad vadovaujantis atitinkamomis vidaus teisės aktų nuostatomis į toliau nurodytas aplinkybes, jei jos dar nėra laikomos nusikaltimo sudedamąja dalimi, būtų galima atsižvelgti kaip į sunkinančias aplinkybes nustatant dėl šioje Konvencijoje nurodytų nusikaltimų taikytinas sankcijas**:** nusikaltimu padaryta didelė žala fizinei arba psichinei aukos sveikatai; nusikaltimas padarytas pasirinkus ypač pažeidžiamą auką; nusikaltimą padarė bendrininkų grupė ir kt.

Akivaizdi problema tokio pobūdžio baudžiamosiose bylose - ilgas baudžiamasis procesas. Ilgą ikiteisminio tyrimo trukmę lemia tai, jog prekyba žmonėmis dažniausiai yra tarptautinio pobūdžio, glaudžiai susijusi ir su kitomis nusikalstamomis veikomis, su organizuotu nusikalstamumu; ilgai vykdomi teisinės pagalbos prašymai, jų kokybė ne visada atitinka lūkesčius, teisinių sistemų skirtumų sąlygotas prašomų atlikti proceso veiksmų netinkamas įforminimas; apsunkinta užsienyje gyvenančių liudytojų ir nukentėjusiųjų apklausų procedūra; vertimo iš nepopuliarių kalbų problematika; sudėtinga įtariamųjų išdavimo procedūra. Taip pat ilgas baudžiamosios bylos nagrinėjimas ir teismuose – net ir tais atvejais, kai nukentėjusysis pirminėje ikiteisminio tyrimo stadijoje apklausiamas pas ikiteisminio tyrimo teisėją, tačiau teisminio nagrinėjimo metu jis pakartotinai kviečiamas apklausoms. Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teisme nagrinėtoje byloje dėl prekybos žmonėmis nukentėjusiosios visos apklausos truko 42 valandas. Kitoje byloje, nukentėjusioji kaltinamiesiems prašant buvo apklausta 11 kartų ir kt.[25]

Dėl ilgos baudžiamojo proceso trukmės nukentėjusysis pakartotinai traumuojamas, didėja nusikalstamo poveikio tikimybė, nukentėjusiajam keičiant parodymus (dėl įvykių senumo, dėl daugkartinių apklausų, dėl nusikalstamo poveikio ir pan.) kyla pagrindas abejoti jo patikimumu, o tai neigiamai veikia tyrimo sėkmę. Įrodymų

---

24 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-487/2014.

25 Lietuvos Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-475-942/2015, 7. Nr. 2K-378-942/2015.

rinkimo procesas šios kategorijos baudžiamosiose bylose apsunkintas ne tik nukentėjusiojo asmenybės ypatumais (nelinkę bendradarbiauti, iš pažeidžiamiausių socialinių sluoksnių, lengvai pasiduodantys poveikiui, neturintys tvirtų socialinių saitų – dažnai išvykstantys uždarbio tikslais į užsienio šalis), bet ir tarptautiniu šios rūšies nusikalstamumo pobūdžiu.

Išvados

Būtinas kryptingas ir vieningas teisėsaugos institucijų požiūris į nukentėjusįjį (atsižvelgti į psichologinį tokio pobūdžio nusikaltimo aspektą) ir jo interesų apsaugą (imtis priemonių, kad pakartotinis aukos traumavimas būtų minimalus).

Tikslinga išanalizuoti baudžiamąsias bylas dėl prekybos žmonėmis, siekiant nustatyti priežastis, kodėl kartu su paskirtomis laisvės atėmimo bausmėmis nekonfiskuojamas prekeivių žmonėmis nusikalstamu būdu įgytas turtas.

Būtina rengti mokymus keliant policijos tyrėjų, prokurorų ir teisėjų kvalifikaciją šioje srityje.

Siekti apsaugoti nukentėjusįjį nuo nusikalstamo poveikio: pirminiame ikiteisminio tyrimo etape apklausti auką pas ikiteisminio tyrimo teisėją dalyvaujant įtariamiesiems. Nevyriausybinėms organizacijoms pasirūpinti aukos izoliacija (gyvenamosios vietos pakeitimas, nuolatinė globa), kiekvienu atveju stengtis suteikti psichologo pagalbą nukentėjusiajam.

Paskutiniais metais Lietuvoje baudžiamosios justicijos praktikoje nusistovėjo žymiai platesnis suvokimas apie šito nusikaltimo esmę, apie metodus, kuriais veikia prekeiviai žmonėmis. Sakyčiau, jog tai didžia dalimi yra mokslinių tyrimų, nevyriausybinių organizacijų, dirbančių su prekybos žmonėmis aukomis nuopelnas bei atliekama didžiulė švietėjiška veikla šioje srityje.

Galima konstatuoti, jog kasacinės instancijos teismas jau yra suformavęs prekybos žmonėmis (BK 147 straipsnio) normos taikymo standartus ir tai įtvirtinęs savo teisminiuose precedentuose.

DIAGNOSIS - MODERN SLAVERY: IS IT POSSIBLE TO STOP IT? PREVAILING TRENDS OF JUDICIAL PRACTICE

Aurelijus Gutauskas
Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Trafficking in human beings is a serious crime and abuse of an individual's fundamental rights and dignity. It involves the exploitation of vulnerable persons who are traded by criminals as commodities for the sole purpose of economic gain. Usually characterised as transnational, this crime affects victims regardless of their gender and age and, due to its nature, is often hard to discover and investigate. The crime of trafficking in human beings shall include, at a minimum, the exploitation of prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labour or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or removal of organs.*

Human trafficking always targets vulnerable individuals. Such vulnerability might be of any kind, whether physical, psychological, emotional, family-related, social or economic. In short, the exploitation can be any state of hardship in which a human being is impelled to accept being exploited.

Exploitative situations are hard to discover due to their clandestine nature and because of the difficulty of recognising the abuse, although a victim of trafficking might be aware of being involved in an exploitative situation.

In the article, the author presents the prevalence of modern trafficking in human beings, its forms and ways in Lithuania as well as in the world. In addition, the author evaluates the efforts of law enforcement authorities to combat this negative social phenomenon and protect victims of this criminal offense.

The author gives more attention to analysis of Lithuanian case law related to trafficking in human beings. It should be noted that the Supreme Court of Lithuania has already formed the standards of Article 147 of Criminal Code dealing with trafficking in human beings and consolidates them in judicial precedents.

Keywords. *Criminal Code, trafficking in human beings, vulnerability and dependence of victims, punishability of trafficking in human beings.*

Aurelijus Gutauskas, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžia-mosios teisės ir proceso instituto profesorius, socialinių mokslų (teisės) daktaras, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjas. Mokslinių tyrimų kryptys: nusikalstamų veikų kvalifikavimo teorinės ir praktinės problemos, organizuotas nusikalstamumas, prekyba žmonėmis.

Aurelijus Gutauskas, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Criminal Law and Criminal Procedure, Professor, PhD (law), Judge at Supreme Court of Lithuania. Research interests: theoretical and practical problems of the qualification of different types of crimes, organized crime, trafficking in human beings.